

Căsătorii între turci și creștine ortodoxe în Imperiul Otoman și în Țările Române*

M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU

În Imperiul Otoman căsătoria, bază a familiei, era considerată de dreptul islamic *șer* sau *șeri'a* ca o acțiune *sunnet-i mekkide* (*ürf, sunnet*)¹ și, ca atare, ținând de dreptul cutumiar. Căsătoria era un contract civil încheiat, prin voința viitorilor soți, în fața *kadi*-ului, șef al unei circumscripții judiciare otomane care avea și căderea de a controla administrația. Ca atare, *kadi*-ul era însărcinat să redacteze contractul de căsătorie chiar dacă mireasa era creștină. La celebrarea căsătoriei, *kadi*-ul, reprezentant al autorității, oficia în prezența a cel puțin doi martori (*șahid*). Asistența *imam*-ului nu era necesară pentru a asigura validitatea căsătoriei. În schimb, dreptul musulman *șer* impunea participarea tutorelui (*wali*) miresei. Acest *wali* stabilea împreună cu viitorul soț contractul de căsătorie, care trebuia să fie precedat de o cerere în căsătorie (*khitba*), precum și de consimțământul viitoarei mirese. Rolul de *wali* revenea de drept primului ascendent în linie masculină al miresei sau, în lipsa acestuia, ruda cea mai apropiată (*al akraban*) de sex masculin, coborâtor al tatălui sau al bunicului miresei. Când mireasa era virgină, tatăl sau bunicul aveau dreptul de a o căsători după bunul lor plac, chiar împotriva voinței ei. În acest caz, tatăl sau bunicul erau desemnați cu titlul de *wali mudjbir*, adică *wali* autorizat.

Validitatea căsătoriei era asigurată prin plata concomitentă, în fața *kadi*-ului sau *kahim*-ului – reprezentant al autorității musulmane – și a martorilor, a unui dar nupțial (*nahr*), a cărei valoare era lăsată la latitudinea contractanților, precum și a unui *dotarium* (*mahvusat*) oferit de viitorul soț miresei². Prin darul nupțial *nahr* și prin *dotarium* (*mahvusat*) se asigura situația materială a soției în caz de divorț provocat din vina soțului, soția păstrând darul nupțial *nahr* sau *nahr al-mithl* și *donativum* (*mahvusat*). Dispoziția aceasta se aplica numai căsătoriilor permanente (*nikah daimi*)³ contractate între musulmani, soțul și soția aparținând,

* Comunicare prezentată la Congresul Internațional de Studii Turce, Amsterdam, 21-25 iunie 1994.

¹ A. Heidborn, *Droit public et administrative de l'Empire Ottoman*, Vienne-Leipzig, 1908, II, p. 297.

² N. J. Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula during the Ottoman Rule*, Thessaloniki, 1967, p. 88.

³ S. Byzantios, *He Konstantinoupolis*, III, Atena, 1869, p. 420 ss.; Thornauf-Esvach-Sakopoulos, *Mousoulmanikon Dikaion kata tas pegas ton*, I, Smirna, 1871, p. 84 ss.

în general, aceleiași categorii sociale (*kufu*). Trebuie observat că la turci soțul nu trebuia să fie inferior soției sale din punct de vedere social.

Statutul de egalitate socială între soți a fost stabilit pentru a întări legăturile între descendenții vechii clase conducătoare otomane⁴. În cursul timpului se constată însă apariția unei inegalități sociale între soți. Turcii bogați preferau să-și aleagă soțiile dintre fetele de origine mai modestă și cu o educație mai puțin aleasă, pentru că acestea erau mai dispuse să accepte practica poligamiei și a concubinajului⁵. Din aceste motive poetul Nabi (1642-1712) îl sfătuia pe fiul său să-și aleagă o soție de origine modestă⁶.

Căsătorii între turci și creștine în Emiratele Seldjukida și Imperiul Otoman

Diferența de religie constituia un impediment pentru încheierea de căsătorii între musulmani și fete sau femei aparținând unei religii revelate, desemnate de *Koran* sub denumirea de *kiafir-i-kitab*⁷ adică „oameni ai Cărții” (*Biblia, Evanghelia, Thalmudul*). Această categorie de credincioși cuprindea pe creștinii ortodocși, armenii și evreii.

Turcii erau obișnuiți să se însoare cu creștine potrivit unei vechi practici moștenite de la turcii seldjukizi din Asia Mică. În secolul al XII-lea, două veacuri după năvălirea turcilor seldjukizi în Asia Mică, o principesă porfirogenetă, fiică a împăratului bizantin Alexios I Comnenul (1081-1118), menționa existența unor locuitori din Asia Mică numiți *mixovarvaroi* care vorbeau limba greacă⁸. Acești *mixovarvaroi*, a căror prezență este atestată de Ana Comnena în armata turcă înfrântă de Alexios I Comnenul în 1116, proveneau din căsătoriile contractate de turcii seldjukizi cu femei creștine de naționalitate greacă din Asia Mică. Căsătoriile acestea erau adeseori contractate prin presiune și violență. În secolul al XIII-lea, cronicarul catalan Ramon Muntaner relatează că „atunci când un turc voia să ia de soție pe fiica celui mai de seamă locuitor al uneia din cetățile

⁴ Eg. Mahmut Kemal Inal, *Son Asir Türk Şaileri*, Istanbul, 1969, I, p. 590; II, p. 945-968, 1446; Nermin Menemencioglu, *Namik Kemal Abroud. A Centenary*, în „Middle Eastern Studies”, IV, 1967, p. 29.

⁵ Şerif Mardin, *Super Westernization im Urban Life in the Ottoman Empire in the Last Quarter of the Nineteenth Century*, în *Turkey Geografic and Social Perspective*, ed. Peter Benedick și alții, Leida, 1974, p. 410.

⁶ Elias G. W. Gibb, *History of Ottoman Poetry*, Londra, 1904, III, p. 333.

⁷ *Koran*, Surata V, 7.

⁸ Ana Comnena, *Alexiada*, ed. B. Leib, Paris, 1837, XV, V, 2, vol. II, p. 205. Vezi și V. Ménage, *Some Notes on the Dewshirme*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies”, University of London, XXIX, 1966, p. 64-78 pentru prezența unor *mixovarvaroi* în armatele seldjukide.

cucerite (de turci) în Asia Mică, trebuia ca tatăl, mama și prietenii lui să i-o dea⁹. Copiii de sex masculin care proveneau din aceste căsătorii mixte erau circumciși și creștuți conform Legii Profetului Muhammad, dar fetele erau autorizate să-și aleagă religia¹⁰.

Aceste căsătorii mixte par să fi fost destul de frecvente, ceea ce explică, în parte, islamizarea rapidă a Asiei Mici. Astfel, în prima jumătate a veacului al XIV-lea, cronicarul bizantin Nichifor Gregoras considera pe *mixovarvaroi* ca pe a treia categorie de locuitori din Bithinia, după greci și turci¹¹. Căsătoriile mixte între turcii musulmani și creștine de naționalitate greacă sunt menționate și de călătorul german Ludolf von Sudheim, care a străbătut în 1348 Asia Mică în drumul său spre Țara Sfântă. Călătorul german relatează cum creștinii renegați convertiți la islam își dădeau fiicele în căsătorie unor creștini și se însurau cu creștine, dar cu condiția ca fiii rezultați din aceste căsătorii să urmeze religia tatălui lor, islamul, iar fetele pe aceea a mamei lor creștine¹².

Turcii otomani au preluat această practică, a căsătoriilor mixte, nu numai în orașele din Anatolia cucerite de sultanii lor, ci și în orașele din Peninsula Balcanică. Ei urmau astfel exemplul sultanilor lor care de la Orkhan I (1326-1359)¹³ se însurau cu prințese bizantine și sârbe¹⁴ din motive politice. În secolul al XV-lea, soldații turci cantonați în cetățile și în orașele cucerite încheiau adeseori căsătorii cu fiicele sau cu văduvele creștinilor care ajunseseră supuși otomani, păstrându-și însă religia. Un regulament al sultanului Bayazid al II-lea (1481-1512), promulgat la 22/23 august 1484, porunca *kadi*-ului din cetatea Kili

⁹ Ramon Muntaner, *Chronique du très magnifique seigneur Ramon Muntaner*, trad. J. A. Buchon, în *Cronique étranngères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, Paris, 1941, p. 418.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Nicephorus Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. Bonn, 1828-1855, III, p. 571.

¹² Ludolphus de Sudheim, *De itinere Terres Sanctae*. în „Archives de l'Orient latin”, II, Paris, p. 378.

¹³ Orkhan s-a căsătorit cu fiica lui Ioan Cantacuzen, Ioan Cantacuzen, *Historiarum Libri IV*, ed. L. Schopen, Bonn, 1828-1831, II, p. 588-589.

¹⁴ Bayazid I Ildirim s-a însurat cu principesa sârbă Olivera, fiica kneazului Lazăr Hrebeljenovici (1311-1389). C. J. Jirecek, *Geschichte der Serbaen*, Gotha, 1918, II, p. 125; Fr. Taeschner în „Der Islam”, III, p. 135, n. 3. Musa Celebi s-a însurat cu fiica domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân. Mehmed Neschri, *Djihannuma. Die altosmanische Chronik des Mevlana Mehmed Neschri*, ed. Fr. Taeschner, I, Leipzig, 1957 (Cod Menzel), p. 130; II, Leipzig, 1955 (Cod Manisa 1373), p. 194. Murad II s-a însurat cu principesa sârbă Mara Brancovici. St. Novakovici, *Balkanska pitanya*, Belgrad, 1906, p. 191-230; C. J. Jirecek, *op.cit.*, II/1, p. 120; Fr. Babinger, *Mehmed II des Erobers Mutter*, în „Augsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südost Europs und der Levante”, München, 1962, I, p. 160.

(Chilia), de curând cucerită, să încheie, potrivit legii religioase *șer*, căsătorii¹⁵ între *azapi*¹⁶ și ostașii din garnizoanele acestei cetăți cu fiicele sau cu văduvele „necredincioșilor” (*kiafir*), adică ale creștinilor ortodocși. Sultanul punea o singură condiție încheierii acestor căsătorii mixte, anume să fie încheiate cu acordul „necredincioșilor”, adică al creștinilor, exprimat „în deplină libertate”, fără să fie supuși „nici unei constrângeri”. Drept taxă de căsătorie, comandantul cetății Chilia percepea 12 aspri când mireasa era o fată tânără și 6 aspri când era o văduvă¹⁷.

În afara căsătoriilor permanente (*nikah daimi*), care aveau drept scop întemeierea unei familii și procrearea de urmași, turcii preluaseră de la arabi un alt fel de căsătorie. Este vorba de căsătoria temporară, în care conviețuitorii trăiau împreună un timp fixat dinainte prin contract¹⁸. Potrivit tradiției musulmane, acest tip de căsătorie „de plăcere sexuală”, denumit *mut'a*, menționat de *Koran*¹⁹, a fost îngăduit de profetul Muhammad. El a dat voie ostașilor să încheie căsătorii temporare *mut'a* când luau parte la campanii mai îndelungate.

La turcii otomani acest al doilea fel de căsătorie, denumit *nikah munkata* sau *mut'a*, era un contract în fața unui *kadi* și în prezența a cel puțin trei martori. Prin contractul acesta, viitorul soț se obliga să dea soției sale un dar nupțial ca *donativum*, *douaire*. În caz de părăsire sau de repudiere, soția era autorizată să folosească *donativum* după bunul ei plac. În general, durata căsătoriei era fixată prin contract. După expirarea termenului stabilit, soția avea dreptul să-și părăsească soțul, în cazul în care contractul nu preciza nici un termen de anulare. Dacă soția cădea de acord cu soțul temporar să continue coabitarea, căsătoria temporară se transforma în căsătorie permanentă²⁰. În secolul al XVII-lea, căsătoriile temporare *nikah munkata* sau *mut'a*, pe care grecii le desemnau cu numele de *kepinion*, erau frecvente în Rumelia²¹. Este adevărat că Biserica ortodoxă, păstorită de patriarhul din Constantinopol, se opunea căsătoriilor mixte, interzicând în mod absolut contractarea de căsătorii între turcii musulmani și creștine ortodoxe. Călătorul Paul Ricaut considera aceste căsătorii mixte

¹⁵ N. Beldiceanu, *Recherches sur la ville ottomane au XVe siècle. Études et Actes*, Paris, 1973, doc. XII, paragr. 7, p. 171-172.

¹⁶ După un *defter* din 890 H. (1485-1486) garnizoana cetății Chilia (Kili) avea 395 *azapi*. N. Beldiceanu, în „Revue des Études Islamiques”, XXXVI/2, Paris, 1963, p. 220-221.

¹⁷ N. Beldiceanu, *op.cit.*, *doc.cit.*

¹⁸ S. Byzantios, *He Konstantinoupolis*, III, Atena, 1869, p. 430 s. și urm., N. J. Pantazopoulos, *Genesis kai anelixis tou ellenikou dikaion megytou astrou kodikos*, în *Ephemeris hellenikes kai allodapes nomoyoglas*, vol. 67, 1949, p. 31.

¹⁹ *Koran*, Surata IV.

²⁰ N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 93, 94.

²¹ Th. Philadelphus, *Historia Athenon epi tourkokratias*, I, 1902, p. 352.

temporare ca un fel de „căsătorie pe jumătate” (demi mariages) contractate în fața *kadi*-ului. Ricaut le denumește *kabin*²², formă deformată a termenului grec *kepinion*. El face o apropiere între căsătoria *kabin* și căsătoria denumită în Spania *emancibado* sau *casado de media carta*. În Spania, acest fel de căsătorie contractată temporar între arabi și mauri, de o parte, și creștine catolice, pe de alta, era interzis prin lege.

Trebuie observat însă că într-un stat plurinațional ca Imperiul otoman, ai căror supuși aparțineau mai multor culturi religioase, era natural ca turcii să recurgă la căsătorii mixte temporare *mut'a* sau *kepinion*. Această formă de căsătorie se observă mai ales în regiunile locuite în majoritate de populații creștine. Este cazul Macedoniei, locuită în sud de greci, iar în nord de slavi. Este și cazul Epirului și al insulei Chios, care erau populate de greci, ca și insulele din Arhipelagul Egeic.

În secolul al XVII-lea turcii care au venit din Anatolia să se stabilească în Rumelia au încheiat căsătorii permanente (*nikah daimi*) sau temporare cu localnicele creștine. Pe de altă parte, ostașii turci cantonați în provinciile anexate, ca pașalâcul de Buda, Banatul Timișoarei și eyaletul Oradiei, precum și coloniștii turci stabiliți aici contractau căsătorii mixte cu creștinele din aceste ținuturi. Dar turcii care, prin natura îndeletnicirilor lor, petreceau un timp mai restrâns în aceste ținuturi – ca, de pildă, negustorii – recurgeau la căsătorii mixte temporare (*mut'a*). Această formă de căsătorie civilă prezenta avantajul de a legitima copiii rezultați de pe urma încheierii ei. Avea și un avantaj de ordin financiar. Astfel, taxa de căsătorie (*gerdek resmi*), pe care viitorul soț era obligat să o achite comandantului cetății (*dizdar*), unde avea loc căsătoria, și *zabit*-ilor satelor, era redusă față de cea impusă în cazul căsătoriilor cu fete și femei musulmane. Măsura aceasta urmărea încurajarea căsătoriilor mixte și creșterea numărului musulmanilor.

În secolul al XV-lea, sultanul Bayazid al II-lea (1481-1512) a fixat această taxă *gerdek resmi*, la suma de 12 aspri atunci când mireasa era o fată tânără, virgină, și la 6 aspri când era femeie matură sau văduvă²³. Devalorizarea asprului (*akçe*)²⁴ a provocat urcare taxei *gerdek resmi*. Astfel, în 1554 taxa de

²² P. Ricaut, *Histoire de l'Etat présent de l'Empire Ottoman*, Amsterdam, 1671, p. 369.

²³ N. Beldiceanu, *op.cit.*, p. 167, doc. X, paragr. 12.

²⁴ Aspru (*akçe*), monetă otomană de argint. A fost emisă pentru prima dată de Osman I Gazi (1280-1324). Orkhan I (1324-1362) a bătut după modelul monetei venețiene *mezzanino* un aspru cu titlul superior de 1,125 gr argint. Asprul s-a devalorizat cântărind, către sfârșitul secolului al XV-lea, 0,73 gr argint. Între 1491-1516 asprul avea 0,73 gr, iar la urcarea pe tron a lui Selim II, 0,683 gr. Sub domnia lui Murad II (1574-1595) asprul scăzuse la 0,364 gr, în 1600 la 0,323 gr, iar în 1618 avea umai 0,306 gr.

căsătorie fixată de sultanul Suleiman I Kanuni (1520-1566) pentru supușii eyaletului Timișoarei era de 30 aspri, când mireasa era o fată tânără creștină și virgină, și de 15 aspri, când era o văduvă²⁵. Aceste sume plătite de viitorul soț²⁶ reprezentau jumătate din taxele plătite pentru căsătoriile contractate de turci cu fete sau cu femei musulmane, adică 60 de aspri, când mireasa era o fată tânără, virgină, și 30 de aspri, când mireasa era o femeie matură sau o văduvă²⁷. Era un motiv serios de natură să îndemne pe turcii lipsiți de mijloace materiale să se însoare cu creștine. Chiar atunci când căpeteniile militare, așa-numiții *zabiî-i*, profitau de autoritatea lor pentru a pretinde taxe de căsătorie mai mari decât cele fixate oficial, părinții tinerelor fete cerute în căsătorie de turci aveau dreptul să se plângă sultanului, denunțând aceste abuzuri. Astfel, creștinii supuși otomani din satul Krene în insula Chios s-au plâns sultanului Mahmud I (1730-1754), denunțând abuzurile făcute de dregătorii otomani și de zabiții satului lor și au obținut câștig de cauză²⁸.

Căsătoriile temporare *mut'a* sau *kepinion*, încheiate între turci și creștine de naționalitate greacă, erau frecvente în Epir. Chiar faimosul Tepelenli Ali Pașa din Ianina s-a căsătorit prin *kepinion* cu o tânără fată de naționalitate greacă numită Vasilichi²⁹. Din unele documente contemporane publicate de P. Aravandinos rezultă că și alte creștine ortodoxe din Epir erau căsătorite cu turci³⁰. Asemenea căsătorii se întâlnesc și în Albania, mai ales în regiunea Avlona³¹.

Firesc, asemenea căsătorii între turci și creștine au stârnit împotrivirea patriarhului de la Constantinopol, turcii fiind considerați păgâni³². Dar, în pofida opoziției patriarhului, această practică, a căsătoriilor prin *kepinion*, a continuat și s-a extins, fiind adoptată chiar de creștini. Astfel, în secolul al XVII-lea, creștinii din Peninsula Balcanică și din alte regiuni ale Imperiului otoman practicau căsătoria prin *kepinion*, încheiată în baza legii musulmane *șer*, în prezența unui *kadi*, pentru a se însura cu creștine. Renunțarea de către unii creștini – destul de

²⁵ Istanbul, Başvekalet Arşivi, *Tapu ve Tahrir Defterleri*, ms. 280, 290, f. 3-8, evail muharrem 962 (26 noiembrie-26 decembrie 1554). Vezi și D.A.N.I.C., Colecția microfilme Turcia, rola 147, cadrele 11-13.

²⁶ Ch. Mavropoulos, *Tourkika eggraph aforonta eis ten historian tes Khiou*, Atena, 1920, p. 100, doc. 92, 93, 94.

²⁷ *Ibidem*, p. 198, doc. 198, *Hüccet* al tribunalului religios din Chios privind căsătoriile între musulmani și creștine. Vezi N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 95. La Chios bazele de căsătorie erau fixate la 15 aspri pentru creștini.

²⁸ Ch. Mavropoulos, *op.cit.*, p. 198, doc. 199.

²⁹ J. Lambrides, *Ho Tepelenles Hale Pasas*, 1887, p. 59 ss.

³⁰ P. Aravandinos, *Khronographia Hepirou*, 1856, p. 246, n. 1.

³¹ N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 92, 93.

³² *Ibidem*, p. 96.

numeroși – la căsătoria religioasă celebrată de preoți după ritualul ortodox și preferința manifestată pentru căsătoriile civile prin *kepinion* se explică prin motive de ordin material. În cazul căsătoriei prin *kepinion*, părinții miresei nu mai erau obligați să dea fiicei lor o zestre în numerar, ca în cazul celebrării unei căsătorii religioase, ortodoxe. În căsătoria prin *kepinion* părinții miresei îi dăruiau numai un trusou (*djihiz*)³³, iar mireasa primea de la viitorul ei soț un dar nupțial (*nikhr*), care consta dintr-o sumă de bani al cărui quantum varia între 10 drahme de argint până la 100.000 și chiar 200.000 de țechini la începutul secolului al XIX-lea³⁴.

Căsătorii încheiate prin *kepinion* se întâlnesc în Macedonia³⁵, în Serbia³⁶, în Tracia³⁷, în Peloponez³⁸ și în alte regiuni ale Imperiului otoman³⁹.

În pofida excomunicării decretate de Biserica ortodoxă împotriva creștinilor care recurgeau la astfel de căsătorii civile încheiate prin *kepinion* în fața *kadi*-ului, practica acestor căsătorii este atestată până în 1838 în Macedonia, în districtul Kitros – Kolindros⁴⁰, după cum rezultă din actele patriarhilor din Constantinopol.

În unele cazuri, în afara căsătoriilor încheiate cu acordul miresei, turcii recurgeau la violență pentru a constrânge unele fete și femei creștine ortodoxe să se mărite cu ei, civil, prin *kepinion*⁴¹. Dar se întâlneau și cazuri când creștinele erau forțate să treacă la islam în vederea încheierii unei căsătorii permanente *nikah daimi*. În urma plângerilor înaintate de supușii otomani de religie ortodoxă împotriva acestor practici abuzive, sultanul Selim al III-lea (1789-1807) a poruncit, în 1799, *imam*-ilor să nu mai celebreze căsătorii permanente *nikah* între

³³ Mouradja d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Paris, 18, 1824, V, p. 155.

³⁴ *Ibidem*, loc. cit.

³⁵ J. Vandraelis, *Historika arkheia Makedonias*, Thessaloniki, 1954, II, p. 71 nr. 71, p. 257 nr. 265, p. 336 nr. 360.

³⁶ G. Arabatzoglu, *Ephemeris Hellenikes kai Allodapes Nomologias*, 1934, II, p. 129, nr. 13.

³⁷ *Ibidem*, p. 35, nr. 32.

³⁸ *Ibidem*, II, p. 129, nr. 10 (1672); p. 149, nr. 58; p. 155, nr. 73 (1680); p. 142, nr. 42, (1686).

³⁹ La Smirna (Izmir), G. Arabatzoglu, *op.cit.*, II, p. 156, doc. 75 (1680); la Chios, *Ibidem*, doc. 1694; la Kos, *Ibidem*, p. 127, doc 7 (1763-1764) etc.

⁴⁰ A. Sigalas, *Patriarkhirai praxeis phermania kai alla tina egrapha*, I, 1940, p. 29. Vezi și firmanul lui Mahmud II din 1815, la B. Vandraelis, *op.cit.*, II, p. 336, nr. 360. Pentru detalii vezi N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 98-99.

⁴¹ *Ibidem*, p. 96, n. 15.

turci și creștine ortodoxe convertite la islam⁴². Prin acest firman, Selim al III-lea relua o altă dispoziție mai veche, dictată în 1626 de sultanul Murad al IV-lea (1623-1640). Dar, în pofida acestor ordine ale sultanilor, în anumite cazuri, turcii săvârșeau acte de violență pentru a constrânge femeile creștine măritate, potrivit ritualului Bisericii ortodoxe, cu creștini, să contracteze cu ei căsătorii prin *kepinion*, renunțând la soții lor legitimi creștini. O zicală care circula în regiunea Philipopol (Plovdiv) și în regiunea Stenimachos glăsuia astfel: „Tourkos eimai, boulla kofto”⁴³, adică: „Eu sunt turc, eu sfărâm pecetea (căsătoriei)”.

Aceasta era situația căsătoriilor încheiate de bunăvoie sau prin constrângere între turci și creștine în Imperiul otoman în secolele XV-XIX.

Căsătoriile între turci și creștine în Țara Românească și Moldova⁴⁴

Se știe că în Țările Române, vasale ale sultanului, dar care își păstraseră o autonomie mai mare sau limitată⁴⁵, potrivit împrejurărilor istorice, căsătoriile între turcii musulmani și românce ortodoxe erau interzise de vechiul drept românesc, care avea și un caracter religios, potrivit căruia căsătoria era un sacrament, o taină. Astfel, profesorul V. Gionea definește căsătoria ca fiind „un act solemn cu caracter religios”⁴⁶. Dimpotrivă, în dreptul musulman *șer*, căsătoria avea un caracter civil.

În secolul al XVII-lea, în timpul domniei lui Matei Basarab (1632-1654), în Țara Românească, codul de legi din 1652, desemnat sub numele de *Îndreptarea Legii*, face o deosebire netă între acordul de coabitare a soților numită „însurătoare” și ceremonia căsătoriei religioase denumită „cununie”,

⁴² M. Gedeon, *Episma gramata tourkika anapheromena eis ta ekklesiastika hemon dikaiia*, Constantinopol, 1910, p. 104.

⁴³ N. J. Pantazopoulos, *op. cit.*, p. 96, n. 15.

⁴⁴ Am ridicat această problemă într-o intervenție la raportul profesorului Jean Gaudemet (Paris), prezentată în cadrul celui de al XV-lea Congres Internațional al Științelor Istorice, din august 1980, publicată în „Recherches sur l'Histoire des institutions et du droit”, București, 1981, p. 15-17, sub titlul *Sur le mariage entre Turcs Ottomans et Roumains (XVIe-XIXe siècle)*.

⁴⁵ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Sur la domination ottomane dans les Principautés Roumaines au XVIIIe siècle: le problème de l'autonomie*, în „XI Türk Tarih Kongres'nden ayrihasin”, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1994, p. 1771-1183.

⁴⁶ V. Gionea, *Quelques aspects du mariage dans l'ancien droit roumain dans la période de 1646-1868*, în „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit”, București, 1981, p. 21.

oficiată de unul sau mai mulți preoți. În cazul căsătoriei religioase, soții se arătau hotărâți să se căsătorească, formând „un singur trup”⁴⁷.

Întocmai ca *Pravila aleasă*⁴⁸, codificată în 1632 de Eustratie Logofătul după varianta unui *Nomocanon* bizantin al lui Emanuel Malaxas și a *Nomocanonului* lui Aristinus⁴⁹, *Îndreptarea Legii* pedepsea cu caterisirea „preotul care va blagoslovi nunta fărădelege”⁵⁰, înțelegând prin aceasta căsătoria cu un păgân. Și codul continuă, dispunând ca „aceluiș preot să i se ia darul”⁵¹ pentru că celebrase o căsătorie împotriva interdicției canoanelor bisericii.

Trebuie observat însă că printre condițiile stipulate pentru încheierea unei căsătorii legale, *Îndreptarea Legii* nu menționează în mod expres comunitatea de religie creștină ortodoxă a viitorilor soți. Dar condiția aceasta este subînțeleasă, căci *Îndreptarea Legii* cuprinde o clauză care stipulează anularea logodnei dacă s-ar afla între timp că logodnicul ar fi păgân⁵², adică turc musulman.

Caracterul religios al căsătoriei reiese și din dispozițiile Codului civil al Moldovei (1817), cunoscut sub numele de *Codul Callimachi*⁵³, redactat de Ananias Konzanos din Trapezunt și de Christian Flechtenmacher din Transilvania, potrivit dispozițiilor date de domnul Moldovei, Scarlat Callimachi (1812-1819). *Codul* acesta interzicea căsătoriile între creștini și necreștini: „Nu este slobod a se face alcătuirea căsătoriei între creștini și între necreștini precum nici între pravoslavnici și între cei de altă lege”. Pentru a evita căsătoriile mixte între turci socotiți păgâni și creștine ortodoxe, *Codul* precizează că: „Însoțirea nu ieste iertat a se săvârși în taină, ci trebuie să se facă întru ființa mai multora”. Iar drept corolar dispune: „Desăvârșita logodnă se desface pentru deosebirea credinței sau a dogmei”.

Pentru a împiedica încheierea căsătoriilor mixte între turci și creștine, *Codul Callimachi* dispunea că orice străin dornic să se însoare cu o româncă din Moldova să fie obligat să prezinte o dovadă demnă de încredere privind apartenența sa la cultul Bisericii ortodoxe⁵⁴.

⁴⁷ *Îndreptarea Legii, 1652*, întocmită de un colectiv de drept vechi românesc condus de acad. Andrei Rădulescu, București, 1962, art. 198.

⁴⁸ București, Biblioteca Academiei Române, ms. românesc nr. 616, cap. 184, f. 261.

⁴⁹ Gh. Cronț, *Dreptul bizantin în Țările Române*, în „Studii”, XI, București, 1959, nr. 5, p. 41-42. Vezi și N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 51.

⁵⁰ *Îndreptarea Legii*, p. 127, art. 95.

⁵¹ *Ibidem*, p. 176, art. 178.

⁵² N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, *loc.cit.*

⁵³ *Codul Callimachi*, ediție critică, București, Biblioteca Academiei Române, 1958, p. 94-95, paragr. 91.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 93, paragr. 88.

În Țara Românească, *Codul Caragea* sau *Legea lui Caragea*, întocmită de Atanasie Hristopol vel logofăt al străinilor și de Nestor biv vel clucer și revăzută de stolnicul Constantin Bălăceanu, definește căsătoria, în capitolul 16 paragraful 1, ca fiind acordul dintre soț și soție pentru a avea copii⁵⁵. Căsătoria avea deci un caracter socio-biologic: perpetuarea speciei umane. Nu era, însă, un contract civil cum s-ar putea deduce, căci acordul viitorilor soți nu dobânda caracterul de căsătorie, cu toate consecințele ei legale, dacă nu era exprimat în fața unui preot și urmat de o slujbă religioasă. Căsătoria avea deci un caracter religios. Astfel se explică interdicția formulată la capitolul 16 care glăsuiește: „Să nu se căsătorească ... creștini cu cei de altă lege”⁵⁶. Rezultă deci că orice căsătorie mixtă între românce și turci musulmani era interzisă formal.

Pentru a evita această interdicție absolută, turcii care veneau pentru negoț în Țările Române sau care dețineau anumite slujbe ca secretari (*kâtib*), *divan efendi* etc. sau ca ostași (*bešli*), precum și turcii din ținuturile de margine (*serhat*) sau din *kaza*-lele de la Dunăre și Nistru, impropriu denumite „raiale”, aveau posibilitatea, în lipsă de *kadi*, să se adreseze unui *wali*, ales dintre turcii care locuiau în localitatea unde urma să se celebreze căsătoria. *Wali*-ul era, în general, un bărbat cu experiență care îndeplinea cu această ocazie rolul *kadi*-ului sau al *hakim*-ului, întrucât aceștia nu își aveau reședință în Țările Române. În fața viitorilor soți și a martorilor, *wali*-ul rostea formulele prescrise de dreptul musulman *șer* și ținea o cuvântare cu caracter religios (*khutba*).

Turcii, în majoritate negustori, foloseau căsătoriile temporare *mut'a* contractate cu românce ortodoxe pentru toată durata șederii în Principatele Române până la înapoierea lor în Imperiul otoman. Pe când în căsătoria permanentă *nikah*, formă obișnuită a căsătoriei musulmane, se urmărea întemeierea unui cămin, a unei familii, în căsătoria temporară *mut'a* soții trăiau împreună câțva timp până la o dată dinainte stabilită.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, căsătoriile temporare *mut'a* au fost destul de frecvente în Moldova. S-ar putea să se fi încheiat și căsătorii *nikah*, dar nu avem documente care să precizeze acest fapt. Către sfârșitul primei sale domnii, Petru Șchiopul (1574-1577) a cerut sultanului Murad al III-lea (1574-1595) să interzică prin firman asemenea căsătorii încheiate între turci și românce din Moldova⁵⁷. Era vorba mai ales de negustorii turci din cetățile Chilia (Kili) și Cetatea Albă (Akkerman) și de pe malurile Dunării, care se stabiliseră în Moldova, însurându-se cu creștine. În urma acestui *arz* al domnului Moldovei,

⁵⁵ *Legiuirea Caragea*, ediție critică, București, 1955, p. 74, cap. 1.16, paragr. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, paragr. 2.

⁵⁷ Ordin (*hüküm*) al lui Murad III adresat *kadi*-ului de Rusciuk la 28 muharrem 985 (17 aprilie 1577), Istanbul, Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, doc 61, nr. 99.

sultanul Murad al III-lea a interzis prin firmanul din 17 aprilie 1571 (28 Muharrem 986 H.) celebrarea căsătoriilor mixte între turci și românce⁵⁸.

În secolul al XVII-lea documente turcești și grecești atestă reluarea practicii căsătoriilor mixte. Cităm cazul ciudat al unui agent (*kehaya*) al marelui boier Eustratie Leurdeanu, al doilea vistiernic al Țării Românești (1642-1644). Fiind suspectat de a fi făcut parte din complotul urzit de Eustratie Leurdeanu împotriva lui Matei Basarab (1632-1654), acest om de încredere, al cărui nume creștin nu îl cunoaștem, a fugit la Istanbul. De frica de a fi trimis înapoi în Țara Românească, el s-a convertit la islam, luând numele de Ali, apoi s-a însurat cu o turcoaică bogată din Istanbul, numită Ayşe. După câțva timp de conviețuire, Ali și-a convins soția să-și vândă casa din Istanbul pe prețul de 13 pungi (*kise*), adică 6.500 de scuzi, punga având 500 de scuzi (*guruş*). Ali a luat banii, bijuteriile și alte lucruri de preț ale soției sale, evaluate la 4 ½ pungi. A realizat astfel suma de 17 ½ pungi, echivalentă cu 8.750 scuzi, cu care a plecat în Moldova. În urma plângerii lui Ayşe, sultanul Mehmed al IV-lea (1648-1687) a poruncit, în 1659, domnului Moldovei, Gheorghe Ghica, să trimită pe Ali la Istanbul pentru a fi tras la răspundere și pedepsit⁵⁹.

Alte documente publicate de istoricul grec G. Arabatzoglu atestă existența căsătoriilor mixte prin *kepinion* în Moldova, în anii 1672⁶⁰, 1680⁶¹ și 1685⁶².

În secolul al XVIII-lea, după instaurarea regimului fanariot în Principatele Române, domnul Nicolae Mavrocordat (1715-1718), fiind domic să-și asigure bunăvoința sultanului, a dat voie în 1716 turcilor din serhaturi, adică din ținuturile de margine ale Imperiului otoman, să intre în Țara Românească, să se stabilească aici și să dețină *ciflik-uri*⁶³.

În *Genealogia Cantacuzinilor*, atribuită de N. Iorga banului Matei Cantacuzino, se arată că turcii din serhaturi au profitat de învoirea dată de Nicolae Mavrocordat pentru a lua cu forța fete și femei creștine, românce, și

⁵⁸ Istanbul, Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri* 31, doc. 579, 4 Regeb 988 (17 septembrie 1577), microfilm la D.A.N.I.C., md. Turcia, rola 15, cadrul 661.

⁵⁹ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, 1984, p. 302, Ordin al lui Mehmed al IV-lea din 29 iunie 1659 (1069 Şevval 8).

⁶⁰ G. Arabatzoglu, *op. cit.*, p. 129, doc. nr. 10 (1672); p. 149, doc. nr. 58.

⁶¹ *Ibidem*, p. 156, doc. nr. 75 (1680).

⁶² *Ibidem*, p. 142, doc. nr. 42 (1685).

⁶³ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 501. Anton Maria Del Chiaro, *Istorie delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 40, relatează că turcii veneau aproape zilnic în Țara Românească.

copii botezați după ritualul Bisericii ortodoxe, susținând că sunt fiii lor⁶⁴. Rezultă că turcii invocau contractarea unor căsătorii mixte *nikah* sau mai degrabă *mut'a*.

Pe de altă parte, „națiunea lazilor” (*Laz taifesi*) din Trapezunt, de pe coasta de sud a Mării Negre, împreună cu turcii din Vidin, Nicopol și din alte cetăți dunărene își făcuseră cășle pe pământul Țării Românești, în apropierea graniței otomane. Turcii lazi nu se mulțumeau să acapareze comerțul Principatelor⁶⁵, chiar în dauna Imperiului otoman⁶⁶, după cum arată Ahmed Resmi în micul tratat *Risale-i terceme*, redactat din ordinul sultanului Mustafa III (1754-1774), dat în urma stăruințelor domnului Țării Românești, Constantin Mavrocordat, în a cincea sa domnie (1758-1761). Împreună cu turcii și cu iamacii din Vidin, lazii săvârșeau tot felul de fărădelegi, răpind femei și copii, pretinzând că sunt fiii lor. Și în Moldova, în timpul domniilor lui Constantin Mavrocordat (1741-1743, 1748-1749), lazii care se așezaseră în orașele mai însemnate și chiar la sate se comportau după bunul lor plac. Aceștia luau cu forța fete și chiar femei măritate, izgonind pe soții lor legitimi, amenințându-i cu săbiile, după cum arată cronică atribuită lui Ienache Kogălniceanu⁶⁷. Dar nici acest cronicar, nici Ion Neculce, care denunță și el fărădelegile făptuite de lazi în dauna fetelor și femeilor din Iași și din satele vecine⁶⁸, nu menționează încheierea de căsătorii mixte. Astfel, nu știm dacă turcii lazi au contractat sau nu căsătorii temporare *mut'a*, care erau considerate, de altfel, de Legea Țării drept concubinaje și pedepsite cu munca în ocne⁶⁹, cu închiderea femeii adultere în mănăstire⁷⁰ și, în anumite cazuri, chiar cu pedeapsa capitală.

În urma plângerilor (*arz*) domnilor Constantin Mavrocordat (1711-1733) și Grigore II Ghica (1733-1735), sultanul Mahmud I (1730-1754) a promulgat

⁶⁴ Banul Mihai Cantacuzino, *op.cit.*, p. 502.

⁶⁵ Ch. Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, II, Paris, 1787, p. 203.

⁶⁶ Ahmed Resmi, *Risale* (Raport), Istanbul, Topkapi Sarayi Müzesi Kütüphanesi, fond Hazine ms.. nr. 445, f. 63-66. Vezi și ms. Turc II 60, de la Biblioteca „V. A. Urechia” din Galați, atribuit lui Ahmed Resmi de M. Guboglu, *Două manuscrise turcești de Ahmed Resmi*, comunicare prezentată la aniversarea centenarului primei biblioteci publice din județul Galați (20-21 noiembrie 1970), publicată în volumul jubiliar, Galați, 1974, p. 134-135.

⁶⁷ Cronică atribuită lui Ienache Kogălniceanu (1773-1774), în *Cronici Moldovenesti*, ediție critică de Aurora Ilieș și Toma Zmeu, București, 1987, p. 42-44.

⁶⁸ I. Neculce, *Cronica*, ed. Al. Procopovici, Craiova, 1942, p. 452.

⁶⁹ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, București, 1906, p. 341 (262). Condica de porunci a lui Constantin Mavrocordat.

⁷⁰ Potrivit dispozițiilor *Codului Callimachi*, ed.cit., p. 106-107.

două firme prin care ordona expulzarea lazilor din Țara Românească⁷¹. Tot la cererea lui Constantin Mavrocordat, numit de sultan domn al Moldovei (1741-1743), și a urmașului acestuia, Constantin Racoviță (1749-1753)⁷², lazii, acuzați, printre alte fărâdelegi, de „profanarea sângelui musulman” – aluzie la relațiile cu creștine –, au fost izgoniți din Moldova⁷³. Dar nu pentru totdeauna.

După expedițiile turcilor împotriva Poloniei (1662-1664), multe grupuri de lazi (*bazi Laz taifesi*), care luaseră parte la aceste campanii, se prevalau de calitatea lor de ieniceri pentru a merge în târgurile și satele din Moldova și Țara Românească sub pretextul de a face negoț. Se foloseau de șederea lor în Țările Române pentru a lua cu sila femeii și copiii români, pretinzând că sunt ai lor. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri care perturba liniștea în Țările Române, *kaimakamul aga*-lei de ieniceri Nasub poruncea ceașului Hasan din unitatea (*bülük*) ienicerilor să trimită înapoi pe lazi în cazărmile (*oda*) lor⁷⁴.

Pe de altă parte, și domnii recurgeau la măsuri de rigoare față de femeile române acuzate de a trăi în concubinaj cu turcii. Nu știm dacă în unele cazuri ar fi vorba de căsătorii temporare *mut'a*, căci documentele românești nu fac deosebire între aceste căsătorii temporare și concubinaj.

Din registrul de socoteli al lui Constantin Mavrocordat rezultă că o femeie din ținutul Lăpușna a fost închisă într-o ocnă pentru că a fost „șititoare” a unui turc⁷⁵. O altă femeie, tot din ținutul Lăpușna, care locuia împreună cu un turc din *kazaua* Bender (Tighina) a fost trimisă în Moldova de kapuchehaia domnului, cu reședința tot în această *kaza*⁷⁶. O altă femeie care trăia împreună cu un turc, Kara Mehmed, a fost adusă la Iași din ordinul domnului pentru a aștepta acolo „pe fratele și alte rude ale ei”⁷⁷. Registrul lui Constantin Mavrocordat nu precizează dacă e vorba de un concubinaj sau de o căsătorie temporară *mut'a*, ceea ce ar fi posibil. În același registru se menționează cazul unui oarecare

⁷¹ Firman de expulsiune a Lazilor din Regeb 1145 (18 decembrie 1732-17 ianuarie 1733) și firman din a doua decadă a lunii Muharrem 1146 (3-13 iulie 1733). București, Biblioteca Academiei Române, *Firmane turcești*, I, doc. nr. 8.

⁷² *Cronica lui Ienache Kogălniceanu, op.cit., loc.cit.*

⁷³ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între 1695-1719*, ed. Nistor și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 630 (text gr.), p. 631 (trad.rom.). Ch. Peyssonnel, *Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent*, Amsterdam, 1787, p. 28; M. M. Alexandrescu-Dersca, *A propos d'un firman du sultan Mustafa II*, în „Balcania”, VII, 1945, nr. 2, p. 368-369.

⁷⁴ Tahsin Gemil, *op.cit.*, p. 353, doc. 162, 20-29 iulie 1679 (1090 djemazi ül evasit).

⁷⁵ Registrul lui Constantin Mavrocordat, ed. N. Iorga, *Studii și documente VI*, p. 225, nr. 262.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 231, nr. 181.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 225, nr. 127.

Gheorghe și al surorii sale, Ana, din satul Strășeni, ținutul Lăpușna, acuzată de a trăi în concubinaj cu turcii⁷⁸. În aceeași condică se află o jalbă a unui argat moldovean care se plângea domnului că stăpânul său, un turc, nu-l lăsa să plece pentru că ar fi pus ochii pe soția sa⁷⁹.

Dacă în cazul lazilor și al turcilor din *kazaua* Bender era vorba, de obicei, de concubinaj, în cazul turcilor moldovandji, așezați în apropierea hotarelor Țării Românești și Moldovei, era vorba de căsătorii cu românce creștine. Astfel, turcii moldovandji veneau în Țările Române și încheiau căsătorii *mut'a* cu fete creștine în scopul de a se folosi de ele în comerțul lor cu sclave.

Un firman trimis de sultanul Mahmud I la începutul anului 1743 *naib*-ului din Giurgiu⁸⁰ (Yerkökü) arată că domnul Țării Românești, Mihai Racoviță, trimisese Porții un *arz-u hal* prin care denunța fărădelegile turcilor moldovandji. Aceștia veneau în Țara Românească sub pretextul de a face negoț. În realitate ei încheiau căsătorii, probabil căsătorii temporare *mut'a*, cu fiicele localnicilor. După ceremonia căsătoriei, celebrată în fața unui *wali*, turcii moldovandji își duceau soțiile în teritoriul otoman pentru a le vinde ca roabe. Acest comerț ilicit luase o amploare atât de mare încât domnul ceruse sultanului să interzică prin firman încheierea lor în viitor.

Sultanul nu era autorizat să interzică încheierea căsătoriilor mixte temporare *mut'a* între turci și creștine întrucât, asemenea căsătorii erau recunoscute de Profet și reglementate de dreptul otoman cutumiar (*örf, sunnet*). Sultanul a recurs atunci la un compromis. Pentru a evita în viitor orice fel de practici ilicite, sultanul a pus o condiție pentru încheierea căsătoriilor permanente *nikah* sau temporare *mut'a*. Astfel, în viitor, turcii moldovandji și toți ceilalți turci care ar dori să se însoare cu românce erau obligați să se prezinte personal în fața adunării *șariat*-ului din Giurgiu (Yerkökü). Trebuia să fie însoțiți de mai mulți *neferi* și de mai mulți ostași români din Țara Românească (*bir kacç nefer Eflak'lu*) pentru a obține o autorizație oficială eliberată de acest tribunal religios musulman. În lipsa acestei autorizații i se interzicea *naib*-ului să încheie căsătoria.

În acest firman din 22 ianuarie-5 februarie 1743, sultanul Mahmud I menționează un alt *arz* trimis Sublimei Porți de *naib*-ul din Giurgiu și un *mahzar* (petiție) al boierilor, căpitanilor, notabililor, *zabiş*-ilor și populației din Țara Românească, prin care este denunțat un caz de căsătorie mixtă ce stârnise un

⁷⁸ *Ibidem*, p. 330, nr. 964.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 247, nr. 327.

⁸⁰ Firman al sultanului Mahmud I din evail zilhidjdje 1155 (22 ianuarie-5 februarie 1743), D.A.N.I.C., Colecția microfilme Bulgaria, rola 10, cadrul 964. Vezi și V. Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, p. 275-276, doc. 108.

mare scandal. Era vorba de pretențiile emise de un turc din Giurgiu, Seykh Khalil efendi. Acesta susținea că o anume Maria, fiica creștinei Despota, soția preotului ortodox Vasile Diaconul (Vasil Diyakon) din Curtea de Argeș (Curta de Arces), nu ar fi fiica acestui preot, ci a fratelui său răposat numit Ibrahim. Acest Ibrahim s-ar fi însurat cu Despota și ar fi avut cu ea o fată, Maria, pe care o revendica Seykh Khalil⁸¹. Cazul acesta nu pare să fi fost unic. Alți turci emiteau asemenea pretenții, terorizând localnicii și provocând tulburări în țară.

Pentru restabilirea ordinii și liniștei, sultanul Mahmud I a hotărât ca celebrarea căsătoriilor mixte între turci și românce să fie supusă adunării *șariat*-ului din Giurgiu. Nu era vorba de o interdicție de a se încheia asemenea căsătorii, ci numai de a le reglementa, pentru a împiedica pe turcii moldovandji să le transforme într-un negoț ilicit. Se pare că sultanul a reușit să pună capăt acestui trafic.

Dar înaintea izbucnirii Războiului ruso-turc din 1768-1774 turcii au invadat din nou Țara Românească unde s-au dat la tot felul de fărâdelegi în dauna locuitorilor țării. Cronicarul contemporan Dionisie Eclesiarhul scrie că turcii se stabiliseră în Țara Românească unde se purtau ca niște stăpâni. Potrivit bunului lor plac, răpeau fetele și tinerele femei care le plăceau și aveau copii cu ele⁸². În situația actuală a documentației de care dispunem nu știm dacă acești copii erau fructul unor concubinaje sau al unor căsătorii *mut'a*, care legitimau copiii rezultați din încheierea lor. Nici Dionisie Eclesiarhul, nici documentele prezentate de mitropolit și de boierii Țării Românești contelui Orlov, la Congresul de pace de la Focșani (august 1772), nu fac nici o precizare, probabil pentru că dreptul nostru civil socotea ilegale căsătoriile între musulmani și creștine.

Dacă în documentele care ne-au parvenit, femeile erau de acord să trăiască cu turcii fie în concubinaj, fie în căsătorii temporare, în schimbul, poeziile populare din Oltenia, Muntenia și Moldova slăvesc virtutea tinerelor fete răpite de turci, care preferau moartea necinstirii lor.

Astfel, balada închinată frumoasei Ilinca, „fiica Sandrului din ulița Giurguiului”, descrie încercările zadarnice ale fetei de a scăpa de turci, fiind silită în cele din urmă să se predea pentru a scăpa viața mamei ei. Robită de turci, Ilinca se aruncă din caic în Dunăre, grăind:

„Decât roaba Turcilor
Mai bine masă broaștelor

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Românești*, ed. C. S. Nicolaescu-Plopșor, Râmnicu Vâlcea, 1934, p. 539.

Și mâncare peștilor!⁸³.

În altă variantă Ilinca Șandrului, robită de turcul, fratele lui Ciupăgel, „se teme Giurgiu de el”, se aruncă în Dunăre căci decăt

„Roaba Turcului

Un prânz bun coșacilor”⁸⁴.

Același sfârșit tragic îl are Ruxandra, fiica lui Sandru, care se aruncă tot în Dunăre de spaima turcilor⁸⁵, și Linuța lui Andreș, care, descoperită de turci în ascunzătoarea din grădină și urcată pe cal, ajungând pe malul Mării Negre se aruncă în valuri grăind:

„Decăt roaba Turcilor

Mai bine smoala pietrelor,

Îngrășarea broaștelor,

De mâncare peștilor!”⁸⁶.

Pentru a evita în viitor atât concubinajul cât și încheierea de căsătorii temporare, care aveau repercusiuni și asupra situației demografice a Țării Românești, mitropolitul și boierii au cerut printr-o anafora, prezentată la 28 iulie 1774 contelui Rumianțev, introducerea în viitorul tratat de pace ruso-turc a unei clauze, care să interzică turcilor veniți pentru afaceri în Țara Românească să angajeze femei românce ca slujnice⁸⁷. Prin interdicția aceasta se urmărea împiedicarea turcilor de a transforma servitoarele românce în concubine sau soții temporare. În sprijinul acestei cereri, mitropolitul și boierii au prezentat un tratat apocrif care, susțineau ei, ar fi fost promulgat în 1460 de sultanul Mehmed al II-lea Fatih (1444-1445, 1451-1481) în favoarea domnului Țării Românești, Vlad Țepeș (1456-1463)⁸⁸.

⁸³ Grigore G. Tocilescu, Cristian N. Țapu, *Materiale folclorice*, București, Editura Minerva, 1980, p. 149-150. Vezi și *Ilinca Șandrului* în colecția G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, București, 1957, p. 653 și urm. *Poezii populare*, București, 1957, p. 635 și urm. și varianta Fata (Bărbulesei), Ileana Petri, Irina Pinteia în colecția Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1957, p. 261-275.

⁸⁴ Grigore G. Tocilescu și Cristian N. Țapu, *op.cit.*, p. 152-153.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 154-155.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 150-152.

⁸⁷ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 537-540.

⁸⁸ Idem, *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, ed. Tunusli, trad. G. Sion, București, 1863, p. 69. Istoricul C. Giurescu, în *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908, p. 65 și urm., a stabilit caracterul apocrif al textului „vechiului tratat” acordat de sultanul Mehmed II domnului Țării Românești Vlad Țepeș (1446-1451) (D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la renascerea României*, I, București, 1900, p. 24, doc. 1, confundat cu Basarab Laiotă, 1473-1477, de Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 497-498).

Recunoașterea de către Poartă a autonomiei interne a Principatelor, considerate „libere în toate privințele” (*nun kutub vudjuh*) explică nu numai introducerea articolului 16 al Tratatului de pace de la Kuciuk Keinardji (1774)⁸⁹, dar și promulgarea *khatt-i șerif*-urilor de privilegii care impuneau supușilor otomani unele incapacități de ordin civil în materie de proprietate etc.

Deși *khat-i șerif*-urile și firmanele de privilegii promulgate de sultani în anii 1774⁹⁰, 1783⁹¹, 1784⁹², 1792⁹³ și 1802⁹⁴ reglementau dreptul de intrare al turcilor în Principatele Române și durata șederii lor⁹⁵, frânând într-o oarecare măsură contractarea de căsătorii mixte, întâlnim, totuși, cazuri foarte rare de românce convertite la islam și căsătorite cu turci. Cităm cazul a două românce din Vaslui care au contractat căsătorii cu negustorii turci din Brăila (Ibra'il) numiți Kara Mehmed și Mehmed. Întorcându-se în Imperiul otoman, negustorii au obținut sprijinul comandantului (*muhafiz*) cetății Brăila, Suleiman pașa. La stăruințele acestuia, sultanul Mahmud al II-lea (1803-1839) a promulgat un firman prin care porunea domnului Moldovei, Ioan Sandu Sturdza (1822-1829), să trimită pe soțiile și copiii lui Kara Mehmed și ai lui Mehmed la Brăila⁹⁶. Femeile au fost autorizate să se ducă la soții lor cu care contractaseră, propabil, căsătorii permanente (*nikah*), dar fără fiii, lor Hasan și Osman. Aceștia au fost reținuți în Moldova și îmbrăcați în portul românesc⁹⁷, fiind considerați români. Se nesocoteau astfel dispozițiile dreptului musulman *șer*, care îi considerau musulmani. Nu știm care a fost soarta lor ulterioară.

După semnarea Tratatului de pace ruso-turc de la Adrianopol (1829) Poarta a renunțat la *kaza*-lele – impropriu desemnate sub numele de *raia* – care

⁸⁹ D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *op.cit.*, I, p. 131-133.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 139-145.

⁹¹ *Ibidem*, p. 195-209.

⁹² *Ibidem*, p. 225-232.

⁹³ *Ibidem*, p. 264-277 (*khat-i șerif* pentru Moldova); 277-289 (*khat-i șerif* pentru Țara Românească).

⁹⁴ *Ibidem*, p. 252. Vezi și D.A.N.I.C., fond *Documente turcești*, VII/1149. *Ibidem*, ms. 630, f. 191v-199.

⁹⁵ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Despre regimul supușilor otomani în Țara Românească în veacul al XVIII-lea*, în „Studii”, XIV, 1961, p. 67-114. Idem, *Sur le régime des ressortissants ottomans en Moldavie (1711-1829)*, în „Studia et Acta Orientalia”, V-VI, 1967, p. 140-182.

⁹⁶ Firman al sultanului Mahmud II din djumazi evl. 1243 (20-29 noiembrie 1821), D.A.N.I.C., fond *Documente turcești*, XV/1660. Vezi și scrisoarea adresată domnului Țării Românești Ioan Sandu Sturdza în djumazi II gurre 1243 (20 decembrie 1827). *Ibidem*, fond *Documente turcești*, XV/1663 s.d.

⁹⁷ *Ibidem*, fond *Documente turcești*, XV/1662 a, djumazi II gurre 1243 (20 decembrie 1827).

se înșirau de-a lungul malului drept al Dunării și al malului stâng al Nistrului, strângând ca într-un clește Țările Române. După restituirea lor către Principatele Române, nu mai întâlnim în documente căsătorii mixte turco-române care să fi făcut obiectul unor litigii. Se pune astfel capăt unei probleme care ar fi putut avea, în timp, repercusiuni sociale și chiar demografice.

În concluzie, pe baza cronicilor și documentelor cercetate, putem afirma, fără riscul de a ne înșela, că în Imperiul otoman căsătoriile mixte între turci și creștine ortodoxe – practică moștenită de la turcii seldjukizi – au fost răspândite în regiunile cu populație majoritară creștină: Macedonia, Tesalia, Epirul, Bulgaria, Serbia, Moreea și insula Chios.

Căsătoriile acestea încheiate între turci și creștine au fost de două tipuri: 1. căsătorii permanente (*nikah daimi*), celebrate după prescripțiile dreptului musulman *șer*, întocmai ca cele încheiate între musulmani și 2. căsătorii temporare (*mut'a*) contractate în fața *kadi*-ului. Cele din urmă au fost preluate de la turcii seldjukizi din Asia Mică, iar aceștia le moșteniseră de la arabi, care le practicau cu învoirea Profetului. Acest tip de căsătorie *mut'a* a predominat în regiunile locuite de greci, fiind desemnat sub numele de *kepinion*. Au fost practicate de ostașii turci din garnizoanele cetăților cucerite de sultani, de unii slujitori turci trimiși în regiunile locuite de creștini și de negustorii turci veniți cu afaceri în diferitele ținuturi din Peninsula Balcanică.

Căsătoria prin *kepinion* a predominat față de căsătoria *religioasă* din motive de ordin economic: taxe reduse de căsătorie, suprimarea zestre, asigurarea stării materiale a soției în cazul ruperii contractului matrimonial. Au fost și motive de ordin social și juridic: legitimarea copiilor, și motive de ordin psihologic: posibilitatea de a transforma aceste căsătorii temporare în căsătorii permanente când soții trăiau bine împreună. Aceste avantaje au determinat pe supușii otomani de religie ortodoxă să recurgă la căsătoriile prin *kepinion* când se însurau cu coreligionare, în pofida opoziției Bisericii ortodoxe.

Sub raportul religios, căsătoriile mixte *nikah* și *mut'a* au contribuit la islamizarea regiunilor locuite în majoritate de creștini întrucât, potrivit dreptului musulman, fiii rezultați erau musulmani crescuți în legea Profetului.

În Principatele Române, căsătoriile mixte între turci și românce ortodoxe erau interzise de biserică și de codurile de legi. Căsătoriile mixte, deși mult mai rare decât în Peninsula Balcanică, se întâlnesc în Țările Române într-un număr mai important pe la mijlocul și sfârșitul veacului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, când s-a accentuat dominația Porții sub regimul fanariot. Dimpotrivă, la începutul secolului al XIX-lea numărul căsătoriilor mixte a fost mult mai redus. Căsătoriile temporare *mut'a* erau contractate în special de negustorii turci, precum și de unii turci din *serhat*-uri și din *kaza*-lele de pe malurile Dunării și Nistrului.

Sunt cunoscute cazuri în care căsătoriile mixte erau transformate într-un mijloc de alimentare a comerțului cu roabe, tinerele soții fiind trecute în Imperiul otoman și vândute de soții lor, turci moldovandji, ca roabe. Practicate pe o scară întinsă, aceste căsătorii mixte amenințau să aibă urmări demografice grave pentru Țările Române.

Statutul de autonomie al Țărilor Române, recunoscut de sultanii din veacul al XVIII-lea, i-a determinat să ia măsuri severe pentru a îngradi contractarea de căsătorii ilicite între turci și românce, care aveau repercusiuni grave asupra vieții sociale a locuitorilor Țărilor Române.

După retrocedarea, prin Tratatul de la Adrianopol (1829), *kaza*-lelor de pe malurile Dunării și Nistrului, documentele nu mai menționează cazuri de căsătorii mixte turco-române care să fi făcut obiectul unor litigii între Principatele Române și Imperiul otoman. De acum înainte Țările Române se bucură de o autonomie deplină, care va pregăti câștigarea independenței lor.

GLOSAR

aga ienicerilor (yeniceri agasi) – comandant general al ienicerilor

arz, arzuhal – cerere, petiție, raport adresat unei autorități

azap – corp de pedestrimă ușoară recrutat din populația locală; azapii erau folosiți și în marină și la paza fortificațiilor

bešli (beşlü) – ostași recrutați (unul din cinci case) dintre locuitorii din satele zonei de margine, pentru a asigura paza cetăților de graniță

bölük – unitate militară de 100-500 oșteni

ceauş (cavuş) – slujitor al divanului imperial folosit drept curier pentru trimiterea și executarea unor porunci

çiftlik – suprafață de 60 până la 150 *dönüm* cultivată de țărani (*re'aya*): gospodărie, moșie

defter – registru

dizdar – comandant al unei cetăți otomane cu atribuții militare, administrative și judecătorești

dönüm – unitate de măsură agrară de 1000 m²

emin – intendent, funcționar însărcinat de administrația centrală cu controlul bunurilor și cu perceperea impozitelor

eyalet sau *vilayet* – provincie administrativ-militară a Imperiului otoman

gerdek resmi – taxă de căsătorie din categoria *rusu-i örfsiye*

guruş (kuroş) – monedă otomană de argint, bătută la sfârșitul secolului al XVI-lea, în valoare de 60 *akçe*

hakim – reprezentant al autorității în Imperiul otoman

hukuk-i örfiye – impozite ridicate în Imperiul otoman în baza dreptului musulman *şer*

hüküm, hüküm – ordin dat în numele sultanului

imam – predicator musulman însărcinat cu serviciul religios de vineri și cu predica

kadi – căpetenie a unei circumscripții judiciare otomane, însărcinat cu controlul administrației

kaimakam – locțiitor al marelui vizir sau al unui mare dregător otoman locțiitor al domnilor Țării Românești și Moldovei

kapukehaia – agent diplomatic al domnilor Țării Românești și Moldovei pe lângă Poartă sau pe lângă pașalele din cetățile și *kazalele* otomane

kaza – unitate administrativă și judiciară a Imperiului otoman aflată sub conducerea unui *kadi*

kâşla – adăpost de iarnă pentru turmele de oi

kahaya – om de încredere, intendent, agent, reprezentant

kepinion – termen grec care desemnează o căsătorie civilă temporară

mut'a
khatt-i şerif – act dispozitiv al sultanului care poartă apostila „se va executa întocmai” („*müdjudindje amel oluna*”) și *tughra* sultanului

kiafir-i kitab – „oameni ai Cărții”, denumire dată de turci creștinilor, armenilor și evreilor care aveau cărți sfinte

kiatib – diac, scribe, secretar

kişe – pungă; o „*rummy kise*” avea 500 guruși

mahfuzat – dar (donativum, douaire) dat de soț viitoarei soții

mahzar, art mahzar – cerere, petiție colectivă adresată sultanului sau marelui vizir

muhafiz – termen arab care desemnează pe comandantul unei cetăți otomane

mut'a – căsătorie temporară; vezi și *nikah munkata* și *kepinion*

nahr al-mülk sau *nahr* – dar nupțial

naib – locțiitor al unui *kadi* în probleme de drept cutumiar (*adet-i örf*)

nikah munkata – căsătorie temporară la musulmani

oda – reședința unei unități militare otomane; cazarmă

örf – cutumă, obicei

rusum-i örfiye – drept cutumiar musulman

serhat – hotar, zonă de graniță

sunna, sunnet – cutumă

yamak – oștean folosit la paza cetăților de margine ale Imperiului otoman; zabit

zabit – șef, deținător al unei funcții de conducere; conducător local, de exemplu, la sate.